

ժամուն փելիքը Ծոր ևս անձամբ կու գայ ներկայ ըլլալու խաղման հանդիսին։ Պատարապէն վերջը արքայախակոպոսը կը սրակէ օրհնած լոբը քաւարանին շուրջը, կ'սկսին թաղմանական հանդէսը։ Բոյինգարէ Պատտէօրի երեւելի աշակերտը, կը սկսի իր դամբանականը. « Ողջ լըս սիրուն, քաջանուն վարժապետ... »։ Կինն, արգիք, բարեկամք, և համայն ներկայ գտնուողք կը սկսին լայն Նախագահը կ'ողջունէ խաղաղանին Պատտէօրը, կ'որոտան անդրէն թնդանթք և թըմբունք, երաժշտաց խմբական կը հնչեցնին ողջ լըրը, և այսպէս կ'աւարտի յուզարկուորութիւնը։

Առ ժամս կը մնայ մարմինը ի Նոտր-Դամ, յետոյ պիտի փոխադրուի իր վարժարանն մասնաւոր պատրաստուած դամբանի մը մէջ։

Պատտէօրի ժառուան առթիւ բազմաթիւ դրուածք և հեռագիրք ծանօթ են արդէն ընթերցասիրաց, սակայն կ'արժէ անոնցմէ մի քանին զննել հոս.

« Առ Տիկին Պատտէօր. — Գիտութեան, Հայրենեաց և Մարդկութեան այսօրուան կորուստն և ես կ'ողբամ »։ (Փելիքը Ծոր)։

« Ժժժ գարու մեծ լոյսերն մին մարեցաւ... Պատտէօր, Ռոնան, Վիկտոր Հիւգօ թերեւ ըլլան այն երեք դէմքերն, որք ամենէն աւելի փայլ կու տան մեր ժամանակին... » (Բեաւոյ)

« Անմահ վարպետին կենսագրուի մարմինը կը հանգչի դաշտի ծաղկանց մէջտեղ, Վիլհէմ Լիշտանի համեստ սենեկին փորրիկ մահճակալին վրայ։ Այդ կորովի դէմքին հզոր գծերն կը նրնին յաւիտենական խաղաղութեան մէջ։ Դէմքը հանդարտ է, գեղեցիկ, կ'արծես չէ մեռած։ Ո՛հ, մարդս օրջափ ոչ ինչ է. փոյի փոյի։ (Դասանքեր)»

« Իմ կարծիքս Պատտէօրի վրայ, պարզ է և որոշ. արդէն ամենէն մեծ մարդն է նա. կը հասկընաք, չեմ բոքր թէ մեր ժամանակին ամենէն մեծ դէմքերէն մին է. կ'ըսեմ թէ մեր ժամանակի արտայայտած ամենէն նշանաւոր մարդն է. Կը կրկնեմ, արդի մեծագոյն անունը է նա, Կինդոնութեանը՝ այսպէս կը մտածէի, և այժմ որ անհետացած է՝ այ աւելի ուժով կը մտածեմ այսպէս »։ (Պ. Ժեանկ)

« Մի միայն Պատտէօրի գիտերը բաւական են գոցելու այն հինգ միլիար փրանկաց գումարը, զոր Գաղղիա Գերմանիայ վճարեց պատերազմի ժամանակ իրր առգանք »։ (Հըքսը)

Ինչ որ ըսուեցաւ Պատտէօրի վրայ դեռ քիչ է, մոզական գրիչ մը պէտք է նկարագրելու համար այս տաղանդաւոր անձը, արդի և ապագայ բժշկութեան փարոսը։

Հ. Ս. Երեւան

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՊՐ. ՍՏԵՌՆԵՐԳԻ

ՐԻՏԱՍԱՐԴ գաղղիացի մ'էր. հայրը մեռած, ժառանգութիւնը սպառած և ոչ միջոց ունէր հայրենիքը ի Գաղղիա գառնալու. հարկէր որ ապրուստը հոգալու նայէր թաւրարողաբար զինուորական բարեկամ մը գաղղիացի, նոյնպէս իրեն այս վիճակը գիտնալով՝ օր մը կ'իմացնէ իրեն ինչպէս պարոն Ունգերն Ստեռնբէրգ կողակիցը կորսնցնելով՝ դատարարակ մը կը փնտռէր մէկ հասակի որդւոյ մը համար դեռ մանուկ, Կ'առաջարկէ իրեն, ինքն ալ յանձն կ'առնու։

Այս Ստեռնբէրգի պարոնը Ռուսիոյ կայսրութեան գլխաւոր մեծամեծներէն մէկն էր, և կայսեր ալ շատ սիրելի, և նոյն ժամանակ էր այն դժբաղդն Պոդոստոլն օրուն վերջը անանկ ցաւալի կերպով եղաւ։

Պարոնին երկիրները անհուն էին, և զըլխաւորաբար Դակոյ կղզւոյն տէրն էր, Ֆին-

լանտիոյ ծոցին մէջ, Եսթոնիոյ ծայրը։ Երիտասարդութեան ժամանակ բոլոր Եւրոպա քաղեր էր, և իրեն առած դաստիարակութեամբը, մասնաւոր կերպով օգտակար եղեր էին իրեն այս ճամբորդութիւնները։

Ճարտարամիտ, քաղաքավար, գիտուն, կատարեալ մեծ իշխան, և քաջ զօրական էր յիւրախ. սակայն իր ուսումնական նկրտումը և անդադար ճամբորդութիւնները՝ այս հետեւանքի բերել էին զինքը, որ արդարութիւնը, առաքինութիւնը, կրօնքը, բարոյականը ուրիշ բան չէին, բայց եթէ գաւազաններ՝ որոնցմով ճարտարամիտ մարդիկ մարդկութիւնը իրենց կամացը կը ծառայեցնէին, և մարդ մը այդպիսի անուն մը արժանի կ'ըլլար՝ միայն իր կրից և սրտն միջոցաւ։ Այսպիսի կարծեաց հետեւանք մը յայտնի է որ կրցածին չափ գաղտնի կը պահէր. սակայն բազում առթից մէջ ինքնիրեն մասնիկ

կ'ըլլար: Հասարակաց ձայն մը կը շրջէր լը-
ռերեայն, որ այդպիսի փրկիսո՞վայական մտա-
ժուլթեան մը նուաճումը Տիարրոյին վարդա-
պետութիւններէն առաջ եկած ըլլար, որ
անցեալ դարուն ետքերը՝ Ռուսաստան ճանա-
պարհորդեր էր:

Արդ վարդապետութիւնները սկզբանէ հետէ
ամենուն սիրտը ահ ձգեր էին. սակայն եր-
բէք անանկ հէշտաւոր կերպով պտղաբերած
չեն՝ ինչպէս այն ատեն՝ որուն համար կը խօ-
սինք, եթէ աւելի ետքը չէ:

Բարոյապէս այսպիսի էր պարոնը. իսկ
նիւթեպէս մեծղի, կորովի, անսովոր կեր-
պով ուժեղ, գոռոզ հայեցումներով, անշուք
կերպարանք, որուն վրայ յայտնի կը նկա-
րուէր գեռ ևս բարբարոս ծագմանը յետին
նշանները, և վայրագ դիւրասանձ հայե-
ցումքք:

Ահաւասիկ այս ըստածներուն մէջ դեռ ևս
աղնուական պարոն մը կը նկատէք, ոչ
վայ, եթէ աղնուականութիւնը պատուական
ծագման մը վրայ միայն հաստատուած ըլլայ:
Բանկարծ առանց իմացուելու թէ էնչպէս
կամ ուսկից, մեծ գծարդութեան հարուած
մը պարոնին վրայ կը հասնի: Առանց սկիզբը
և կամ վերը զուրցելու, գիշեր մը կառք կը
նստեցնէ դաստիարակը, տղան, ինքն ալ կը
նստի և ակնարկութեան հրամանով մը կառքը
կը սլանայ հովու պէս:

Այս ճամբորդութեան ժամանակ և ոչ բառ
մը կ'արտաբերէ պարոնը, և ոչ իսկ իր զաւ-
կին՝ որ արդէն սովորեալ էր այդպիսի լռու-
թեան մը: Երեսն՝ անդորրութեան երևոյթ
մ'ունէր, սակայն մտայնօճ պէքը՝ զմարդ կը
սարսփեցնէր, կայսեր այդատենից վրայ
հանգչելով, որ ճամբան մերթ ընդ մերթ կը
պատահէին:

Կը հասնին՝ Դակոյ կղզին, որուն՝ պարո-
նը տէրն էր: Դո՞հական վայելչական գարգա-
րուած էր, սակայն պարոնը մեծցրեալ փա-
փաք մը յայտնեց. դաստիարակին և իր որդւոյն
պառկելու սենեակ մը որոշեց ստորին յարկը,
լի գրքերով ընթերցարանի մը քով, ուր այն-
պէս մը ձևացուց, իբր թէ մասնաւոր ուսում
նական հետազոտութեանց ետեւէ կ'ուզէր նը-
կրարի. նոյն խուցին մէջ ալ անկողին դնել
տուաւ:

Ընգարձակ զդեակը բարձր աշտարակ մը
եղաւ, որ պարոնին աստեղագրախական
զննութեանց պիտի ծառայէր:

Դակոյ մերկ, տափաւ կղզի մ'է, ժայռե-
րերով պատած, խռովայոյզ ծովու մը մէջ, որ
Ֆինլանտիոյ ծոցին վտանգները կ'անցընէ:
Բան մը չէր կրնար արգելք ըլլալ աստեղա-
բախին զննութեանցը: Տեսակ մը ապակեայ

հովանոց մը շինել տուաւ, ուր դաստիարակը
միտքը դրած էր, որ բոլոր գիշերը կ'աշխատէր.
վասնի զի պառկելէն առաջ ամենեւին ոտնա-
ձայն կամ աղաղակ մը չէր լսուէր մերձակայ
խուցէն:

Այս աշտարակը՝ որ շատ անգամ դաստիա-
րակը գիշերանց դուրսը պտտելով, արգելման
հակառակ, բոցառաւ կը տեսնէր, փարոսի
մը կը նմանէր, մասի միշտ կառակած մը
ինկած էր սրտին մէջ, որ չըլլայ թէ այն աշտա-
րակը խարէական նշաններ տալու կը ծա-
ռայէր այն նաւերուն՝ որ մայրեալ կը գրտ-
նուէին այնպիսի վտանգաւոր ծովու մը մէջ:

Բաց ի՞նչ այն մասնաւոր տեսակ կենսերէն՝
որուն հարկ էր սովորիլ՝ դաստիարակին սիրտը
երկեցուցիչ զարմանք մը կը յուզէր ծառայու-
թեան հպատակաց օտարակերպ կազմութիւնը:
Այլանգակ, վայրենի, բազմաեզուան ազ-
գաց խմբաւորութիւն մ'էր. Ղըրղըզք, Խաֆ-
թանցիք (‘‘affetan’), Ֆինլանտացիք ոչխարի
մորթով, տափակերես Լափոնացիք, Քալմուք.
ամենա ահելի կենպարանքներով, որոնք
մասնաւոր վարպետ ձեռքով ընտրուած կ'ե-
րևնային: Երկուք հոգի չկային որ մէկմէկու
խօսքը հասնային. բաց սակէ, նաև միշտ այս
ահելի կերպարանքներէ մէկ երկուք մը կը
պատահէին՝ որոնք բոլորովին նոր կ'երևեին
և անծանօթ. և այնպէս կ'երևար՝ ինչպէս թէ
մասնաւոր անծանօթ խումբեր զդեկին ծածուկ
տեղուանք պահուումած կենային խորհրդաւոր
ծառայութեան մը օրոշեալ:

Աշակերտին և դաստիարակին մէկ հատիկ
զրօսանք էր միայն՝ կղզիին չորս կողմը պտու-
տին, այն ալ երբ կ'ըմբային վատ օդը թոյլ
կու տար: Ասոր վրայ արգելք մի ալ կար
ոչլեալ պատրուակներով, որ գրեկին մաս-
նաւոր տեղուանք և ոչ ոտք կոխէին:

Որ մը պզտիկ Բովհաննէսն դաստիարակին
առջէն վազելով կ'իջրթար, դաստիարակն ալ
ձեռքը գիշեր մը ետեւէն կ'երթար. երբ յան-
կարծ աչքերը գիշերէն դարձնելով կը տեսնէ
որ տղան սարսափած, դեղնած և շնչապառ
իրեն կը վազէ. կը հարցնէ պատճառը, պա-
տահան չի տար. բայց ամուր մը իրեն պըլ-
նելով, մատով հետուանց բան կը ցուցը-
նէր, որ դաստիարակը տեսնաւ չէր կրնար:
Կը վազէ և ժայռի մը քով մարդու մը մերկ
ստքը կը տեսնէ, որ աւաղին մէջէն ելնելով
կը շարժէր: Զարհուրած ետ կը քաշուի, և
տղան իրեն վախը տեսնելով կը սկսի պոռալ
կանչել:

Այն տեղը երկու ժայռերով ձևացած ճեղք
մը կար. դաստիարակը կը մօտենայ և կը
տեսնէ որ ոտքը մարդու դիակի մը յարեալ
էր նոյն ճեղքին մէջ արգիւում, որ կ'իսա-

մեռ ալիքները կ'օրօրէին: Տեսարան քրտա-
մընելի, Դաստիարակը, միթիարեց զտղան և
չտապով տեղը թողուցին հեռացան:

Ճաշու ժամանակին զարձան, և բնակա-
նապէս առաջին պատմելիքը պարոնին, տե-
սած տեսարանն էր: Սակայն, տղան և ոչ
բերանը բացաւ խօսք մը գուրցելու: Որ ուռ-
նակն դատարակութեան հետևանք մ'է,
պէտք եղաւ որ դատարակը եղածը պատմէ:
Պարոնը ժպտելով մոտիկ ըլաւ. յետոյ պա-
տառ մը բերանը դնելով՝ պզղ կերպով պա-
տահանեց:

— Մեր ծովը վտանգաւոր է. կրնայ ըլ-
լալ որ ստէպ մեր մերձակայքը նաւեր կոր-
սուին:

— Զարմանալու ալ բան մը չէ, ըսի ան-
խորհրդաբար, ներսի դիւ բան մը զգալով,
թէ դիտարանին լոյսը կրնայ ստէպ զանոնք
խաբել...

Պարոնը իր մտախոհ աչքը խօսողին վրան
տնկեց, ու մէկէն լռեցուց, առանց պա-
տահան մը տալու, ինչպէս թէ անտեղի
բան մը գուրցած ըլլար:

Խելացի բան, մտածեց դաստիարակը. հա-
ւասարակչիւն դնել մերձաւորին դիրտութիւնը
ռուս իշխանի գրօտանքին. պէտք է որ խնդ
ըլլամ: Շրթունքը խաժնելով դգալ մը տաք
ապուր կ'լինց, բերանը այրեց:

Յայտնի է որ կղզւոյս բնակութիւնը այն-
չափ խիորժելի չէր կրնար գալ դաստիարա-
կին. և ոչ իսկ ծառայից դիմաց սիրուն կեն-
դանակերպը կրնար անոր ձանձրութիւնը
փարատելու. անտարակոյս Կալիպսէի յա-
ւերժհարստները չէին: Եւ որովհետեւ իրեն
ինչայող զգուշութեամբը դաստիարակ ըլլալէն
ի վեր բաւական զուարթիկ մը հաւաքած
էր, յարմար միջոց մը միայն էր փնտռել
խոնարհութեամբ մը հրաժեշտ տալու. բայց
այդ քայլը առնելու համար մեծ զգուշութիւն
պէտք էր Ստոնթերգի պարոնին նկատմամբ:

Միայն փոքրիկ Յունանէսի վրայ կը ցաւէր,
որուն վրայ իրեն խնամոց յարգը աւելի կ'ի-
մանար, մտածելով որ անճոռնի ձեռաց մէջ
կը թողուր: Սակայն հարկ էր որ դեռ սպա-
սէր:

Ինչպէս ըսինք՝ ստորին յարկի սենեակի մը
մէջ կը պառկէին դաստիարակը և աշակերտը:
Անկողինները խցին երկու անկիւնը դրուած
էին. դաստիարակինը պատուհաններուն դի-
մացը, աղունը անոր ալ կողմն: Պարոնին
ընթերցարանին գուռը ձախակողմէն էր:

Գիշեր մը, աշնան վերջերը, տխուր ե-
ղանակ այնպիսի աշխարհիկ, ծովը և հովը
տաստիկ չիփթ և աղաղակ կը յուզէին, որուն
թէպէտ արդէն վարժած էր դաստիարակը, այլ

նոյն գիշերը սուլումը այնչափ կատաղի էր,
նեղութիւնն ալ այնչափ սաստիկ՝ որ դաստիա-
րակը աչք գոցել չէր կրնար, այլ անկողին
մէջ առդիւ անդին կը դառնար, բանաստեղ-
ծական տողեր արտասանելով, մտածելով
միանգամայն որ միշտ ճշմարիտ յարմարու-
թիւնն էր չունէին:

Վերջապէս թմրեցաւ, քնանալու պէս եղաւ,
երբ յանկարծ սաստիկ շոնթոցէ մը անկողին
մէջ վեր ցատկեց. կարծէր որ կայծակ մի
էր որ գարկու: Կը յուզէր մտքով, կ'անիծէր
փոթորիկը, որ չէր դադրէր ու չէր թողուր
որ աչք գոցէ:

Ուրիշ մէկ երկու ճայթման ձայներ դաս-
տիարակին զարմանքը կը գրգռեն. ուշ կը
դնէ կը լսէ, իրեն ստոյգ կ'երեւայ որ հրա-
ցուն ձայներ են, և նոյնպէս մարդու ձայներ
մերկին աղմկին հետ խառնուած. անկողնէն
վար կը ցատկէ, ուշ կը դնէ, նոյն աղաղակ-
ները կը լսէ:

Սարսափած, անստոյգ թէ արդեօք օգնու-
թիւն խնդրող ձայներ են, վարանեալ՝ պա-
րուն արթննցնելու կը դիմէ, ձեռքը դան
կղպանքին վրայ կը դնէ... բայց ինչ զար-
մանք. այն դուռը կիսաբաց էր: Ի՞նչ վախ-
ճանաւ արդեօք: Ի՞նչպէս. ո՞րչափ ատեն
ի վեր. ամենեւին ձայն մը չէր լսած:

Այս բանս իրեն մտաց վարանքը կը կ'աւել-
ցնէ. կը մտածէ թէ պարոնը պէտք էր որ
իրեն հանած աղմուկը լսէր. ինչո՞ւ համար
այսչափ զգուշութիւն. իրեն արթննալը պարզ
կերպով է, և պատճառն ալ գտնելի: Կը
համարձակի, դուռը կը բանայ:

Ստոլին վրայ կանթեղը կը վառէր. բայց
պարոնը խուցը չէր, ժամահարի մը ճօճանա-
կին ճկճկողը գլուխը վերցնել կու տայ. ա-
ռաւօտեան ժամը չորս էր. կը զարմանայ որ
այսպէս ուշ էր:

Կը դառնայ պատուհանին առջև: Չայնե-
րը, աղաղակները կը շարունակէին և աւելի
մօտանց. չիփթ, աղմուկ և կերպ կերպ աղա-
ղակներ խառն կ'որոշէ: Վարադողը մէկ-
դի կ'ընէ, պատուհանը կը բանայ, վանդակա-
կերպ փեղկէն կը նայի:

Չաւեր կ'երթան կու գան այն գիշերուան
սաստիկ մութին մէջէն. աշուրները կամայ
կամաց նոյն մթութեան կը վարժեն: Աւելի
մերձակայ լոյսերուն մէջէն զբաղած մարդիկ
ներս խուճիկը կը նշմարէ, ուսկից կ'ընէն այն
ձայները, մարդիկ՝ որ բեռեր կը կրին մէկմէ-
կու նշաններ տալով: Մարդիկ՝ որ կը պըր-
կեն ու կը ծծօծեն: Ատոնցմէ մէկու հանած
սաստիկ ձայնէն՝ այնպէս մը կարծեց որ գինքը
կը սպաննեն: Խռոված, այլալլած՝ գետինը
կ'իյնայ. բայց պարզ մեքենական մղում մը

դինքը պարոնին դուռը կը քաշէ, որ քիչ մը կը բանայ:

Նոյն տունն նոր աղաղակ մը կը լսէ՝ որ նոյն կողմէն կու գար. ընթերցարանին արևաքին դրան երկաթ տաքերը կը ճռնան. վախը սիրտը կը գրաւէ. դուռը շտապաւ առջինին պէս կը քաշէ վրայ կ'ընէ, ու անկողնին մէջ կը նետուի:

Պարոնին տոնածայնն էր: Մտաւ խուցը. գորոցներ բացաւ գոցեց, լուացաւ գաւա. յետոյ մեծ բազմոց մը կրակարանին առջին քշելով նստաւ հանգչելու: Յետ որոյ լուսթիւնը տիրեց. դաստիարակը միտքը գրաւ որ անխոնջ տէրը կ'աշխատէր:

Բայց այս դիպուածներէն ետքը անկարելի էր որ դաստիարակը կարենար աչք գոցել: Դրան բաց մնալուն պատճառը կը փնտէր մտքով. և իրեն ենթադրութեանց լուծումը ծառայի մը մոռացութեանը կու տար: Սա կայն դուռը հանդիպած հանդէսները, պարոնին բացակայութիւնը, իրեն դարձը, նոյն գիշերը որ անքուն կ'անցունէր, և որ ինչպէս կ'երևար, առջինը չէր որ այնպէս կ'անցունէր. միով բանիւ այն դժբաղդը որ անանկ ակռելի կերպով պոռացներ էր, և որ իրեն երեցներ էր որ կը սպաննեն, անանկ շատ ապահովցնող տեսիլ մը չէր: Պարզ մտաւ, ծառայիւր դաստիարակին սիրտը դող կը հանէր:

Նոյն միջոցին դրան ձայն մը և սոնաձայն մը իրեն մոտծութիւնները ընդհատեցին: Մէկը պարոնին սինեակը կը մոտար:

Քիչ մը լուս կենայտէն ետքը, որ անշուշտ դուրմանքէն առաջ եկած պիտի ըլլայ, ոտք ելաւ, ու պատուով և քաղաքավարութեամբ օտարականը ընդունեց. ունեկութիւնը՝ որ անշուշտ մարդ մը սրախողխող ընելով ալ չէր գտնէ ընէր:

Դաստիարակը հետաքրքրութեամբ անկողնին մէջ կը կանգնի, ականջը դէպ ի դուռը ուղարկութեամբ կը յարէ, և այս խօսակցութիւնը բառ առ բառ կը լսէ:

— Պարոն, ըսաւ օտարականը զաղդիարէն լեզուով, զիս ճանչնալ կ'ուզես. բայց երբէք պիտի չյաջողդար: Մէկ անգամ մը միայն տեսնուիր ենք, այն ալ խաւարին մէջ, անմիջապէս քիչ մ'առաջ երբ այն նաւուն նաւատիքը անողորմաբար կը սպաննէիր, որ այս կղզիիս վրայ նաւաբոծեցաւ: Ես ընդհակառակն զքեզ ալ առէկ կը ճանչնամ: Սոյլ նաւուն նաւապետն եմ, և նաւուն մէջ ալ երկու մարդ ունիմ որ ձեռքդ խալըսեցան...

Պարոնը ոտք ելաւ առանց պատասխան տալու, և սկսաւ քալել, զէպ ի դաստիարակին խուցը որ մէկէն ծածկոցին տակը փռուե-

ցաւ. առանց աղմկի կիսաբաց դուռը գոցեց ու կրպեց:

Դաստիարակը այս զգուշութենէն սպաւով. ցած, միանգամայն և խռոված այս առաջին խօսքերէն, ինքզինքը անկողնէն վար կը նետէ ու դրան կ'երթայ կը յարի, որ սկսելի խօսակցութենէն բառ մ'ալ չկորսնցնէ:

Հազիւ թէ դրան քովը տեղի առաւ երբ ծակ մը լոյսին փողփղիւր տեսաւ, անշուշտ պարոնէն դիտմամբ բացուած՝ անոր դէմ գործածելու, առանց կասկածելու որ օր մ'ալ կրնար դաստիարակին դէմ ծառայել:

Այս ծակէն ընթերցարանին միայն մէկ կողմը կը տեսնուէր, և գլխաւորապէս օտարականը, որուն կերպարանքը որով չէր կրնար ստուգել, բայց կը տեսնէր որ հաստատուն և ուժով կը խօսէր. այսպէս շարունակելով.

— Պարոն, զիտեմ ինչ տեսակ ծովակնիւնութիւն կը կատարես այս ծովեզերքիս վրայ: Հրամանքիդ այտարակը կամաց կամաց կը սկսի ճանչցուիլ մեզի, Սատուոյ փառք, մեզի խեղճ նաւարկողաց: Պարզապէս ըսելով՝ աւրուեստդ պէտք է որ շատ շահաւոր ըլլայ՝ թէ որ միշտ մեր նաւաբոծան պէս բեռներով վրայ խնայուր ըլլաւ: Սակայն այն գիշերուան համար ուրախ եմ հրամանքիդ իմացնելու որ վրիպեցար. ամենքնիս ալ չմտանք: Կարծեմ որ ես բաւական ստոյգ սպացոյց մի եմ բայց բանը միայն ինձմով չի լմնանար. իմ նաւատարներն տասուներու հոգի հոս մօտ պահւելուած են. զիտեն որ հրամանքիդ այցելութեան եկեր եմ. մակոյկ մ'ալ պատրաստական ունինք. ասկէց ցամաքն ալ զիտեա որ շատ միջոց չկայ, և թերևս աւելի նուազ ծովեզերքէն կայսրը պայտտը: Միայն հրաւմանքիդ կ'ուզեմ հասկոցնել որ ինձ նկատմամբ զգուշութիւն ընելու պէտք ունիս, և թէ մեծ ծապէս կը վրիպիս՝ եթէ չուզես առաջարկութեանցս զիջանիլ, Ահաւասիկ հրամանքիդ առաջարկութիւնը: Դաւուս բեռը գրեթէ բոլոր սննեցածն էր բովանդակէ: Որչափ ալ վնասուած ըլլայ՝ կը նորոգենք. և կը յուսամ որ հրամանքդ ալ մեզի օգնական ձեռք մը կ'երկընցես: Տուր ինձի բեռը, սուր ինձի բռնոր այն գունամարը որ սննելիս մէջէն գողցուեցաւ, և ես յանձն կ'առնուամ Պետերբուրգ երնելու: Այս պայմանաւ խօսք կու տամ ամենեւին բան մը չզուրցելու ինչ որ Դակոյ մեզի հանդիպեցաւ: Միայն խօսքը մեր մէջը մնալով, հրամանքիդ պարզապէս կը գորցնեմ որ շատ փառ արուեստ կ'ընես: Սակայն մի կ'մ'ալ ասկէ անցնելիք չունիմ: Այս իմ վերջին ճամբորդութիւնն է. երբ գլուխ հանեմ, հայրենիքս Հոլանդա պիտի դառնամ խաղաղութեամբ օրերս անցնելու համար:

կը տեսնես որ զքեզ հանդարտ պիտի թողնուի Որոշմանքդ ըրէ:

Պարոնը քիչ մը ատեն լուռ կեցաւ. յետոյ սովորական ձայնովը և զուարթ կերպով պատասխանեց.

— Պարոն, ողէկ կը հասկնամ թու պատահողները, և ես իմ սովորմանն սիրով և կամովին կը զիջանիմ. սակայն այլ և այլ շատ նկատմանց համար, որ հրամանեցիք բտել շուրջար, միայն ես չկամ հոս տեղս որուն հարկ է պատճառներդ պատմես:

— Ուրեմն... ըսաւ Հովանդացին.

— Ուրեմն, եթէ ինձ կը ներես, առաջարկութիւններդ կ'երթամ կը զուրցնամ զքեզ պաշտպանելով:

— Ըրէ, ըրէ, ըսաւ Հովանդացին, հանգըստեամբ, ինչպէս տանդ մէջ:

Պարոնն որ ոտք կանգնած էր, նայեցաւ.

— Կ'ըմբռնես նաև, ըսաւ, որ այս առաջարկութիւնները այնպիսի են, որ խորհրդածելու պէտք ունին:

— Ուրեմն ճիշդիք ժամանակ պէտք է:

— Հինգ վայրկեան, ըսաւ պարոնը:

— Ըլլա՛, ըսաւ օտարականը:

Պարոնը դուրս ելաւ:

Դատարարակը՝ աչքը ծակին հաստատուն բռնած կը նայէր. չէր ուզեր և ոչ բան մը աչքէ փախցնել Հովանդացուն շարժմանը ներքէն, և այն տեսարանէն որ նորէն պիտի սկսէր:

Հովանդացին մինակ մնալով՝ լաթ մը առաւ, և ծանրութեամբ մը զգեստները սրբեց, երկու քայլ առաւ դէպ ի կրակ ու ճոճանակին նայեցաւ:

Դուռ մը որ դատարարակը չէր տեսներ այն ատեն բացուեցաւ. մարդ մը Հովանդացուն վրայ յանկարծակի իյնալով՝ վրայէ վրայ հարուածներով՝ դաշոյնով վիրաւորեց: Այդ մարդը նոյն ինքն պարոնն էր:

Հովանդացին իսկոյն չինկաւ. պարոնին պլլուելով՝ սկսաւ կռուիլ. և այս ամենէն, առանց բռնա՛ որ արտաբերելու կամ ձայն մը հանելու, ոչ ինքը և ոչ պարոնը:

Պարոնը ուժեղագոյն ըլլալով՝ շարունակ թէ կը խալտէր՝ ու կատարարար Հովանդացուն կը զարնէր. Հովանդացին վարանեցաւ. յետին հարուած մ'ալ կոկորդին ընդունելով հեծեծանք մը հանեց, ու դի ցուրտ գետին փռուեցաւ:

Անմիջապէս պարոնը, առանց դիակին աչք մը տալու, մէկ ձեռքը դաշոյնը, միւս ձեռքը կանթեղը առած դէպ ի դատարարակին խցին դուռը գնաց:

Բայց դատարարակն ալ գուշակեւ էր, ու արտաքին՝ ահռելի տեսարանէն կորսնցուցած

ուժը նորէն իրեն դարձունելով, ինքզինքը անկողին քաշկտեց, ու ծածկոյթը վրան քաշելով՝ աչուրները գոցեց:

Կամացուկ մը սողնակները կը սահին, դուռը կը բացուի, ու պարոնը ներս կը մտնէ՝ կանթեղը պահելով, ու մէկ մը կանգ կ'առնու:

Դատարարակը ահալ լցուած՝ մեռնելու կը պատրաստուէր:

Պարոնը իրեք քայլ կ'առնու, կանթեղը կը վերցնէ, և ուշադիր աւազակի նայուածքով մը անոր կը նայի. պաղ քրտինք մը ճակատին կը հոսէր, մինչդեռ իւրաքանչիւր բռնաւորէն դաշոյնի ծայրը արտին վրայ կը զգար. ահաւոր ժամանակ մ'էր յիշուի:

Դիտեց ուշադրութեամբ քանի մը բոպէ, որոնց իւրաքանչիւրը մէկմէկ մահուան հաւասարակշիռ էր. յետոյ դարձաւ դէպ ի իր որդին, որ անդորրութեամբ կը ննջէր. շարժմունք՝ որ քսմեցուց զգաստիարակը, թերեւ կարող էր նաև իր որդին սպաննելու:

Յետոյ նորէն դէպ ի դատարարակը դարձաւ, ինչպէս թէ իրաւունք չըլլար անոր քընէն. Սկայն թէ՛ պտու և երևոյթը գնացը հաւասար չէր, բայց հանդիւրձ այնու այնպէս կրցաւ ձևացնել, որ թերեւ բնական քնով չէր կրնար երևնալ. Այնչափ որ պարոնը խարուեցաւ ու թողուց որ ապրի՝ դարձաւ գնաց, զգուշութեամբ դուռը գոցեց, ու դատարարակը այնպէս արթուն թողուց ինչպէս արդէն կրնայ գուշակուիլ:

Կը զարմանաք թէ ինչպէս բացուած փեղկը չուեսաւ. Իրաւ է որ վարազոյրը նորէն ինկած էր, բայց կրնար վերցնել, կրնար ծալքերէն անդրադառնալ. Միշտ ամէն զգուշութիւն չեն բանեցններ, նաև երբ կ'աւազակեն և կամ լաւ ևս ըսել՝ երբ զմարդ կ'աւազակեն:

Նաւապետին դին դուրս նետելէն ետքը, դեռ չլուսցած միւս նաւավարները փնտռել ու սպաննել տուաւ:

Բայց վերնապէս, օրը լուսցաւ. դատարարակը ելաւ, հագուեցաւ, և կրցածը զրպան ներուն մէջ լեցնելով, զխաւորապէս ունեցած ստակը, կ'աճապարէ կ'ենէ տնէն. վասն զի ալ սիրտ էր ընէր այնպիսի ամբարիշտ մարդու մը երեւոյ տեսնելուն. Իւրաքանչիւր քայլ առնելով՝ կարծես թէ արեւան հոտը կը զգար, և իբրև դիակներու կը զարնուէր: Նոյն իսկ ծառաներն ալ որ ծառայութիւն ընելու հետ էին՝ ահ մը կը ձգէին վրան:

Բայց առանց կասկածի նշան մը տալու՝ սուլելով ելաւ տնէն, ինչպէս թէ առաւօտեան ժուռ քալու համար, դէպ ի ծառաստան մը քայլը ուղղեց, ուր գիտէր որ այն ժամուն մարդ չէր կրնար գտնուիլ. և անկէջ իջաւ

գէպ 'ի ծովեղբոր: Հոն մարդու մը հանդիպեցաւ, որ քար կը դիզէր վրայէ վրայ, նաւակին շղթայն կապելու համար: Ռուս ծառայից, մանաւանդ թէ գերեաց, տիրոջ հանձնքը լեցնելու պատրաստակամութիւնը ծանօթ է:

— Զննկալ ունիս, ըսաւ մարդուն:

Այն երկու բառը բաւական եղաւ. շղթայն նորէն նաւակը ձգեց ու նշան ըրաւ որ մտնեմ:

— Ծովը շատ գէշ է, ըսաւ կեղծատրելով:

— Վախնալու բան մը չէ:

Դաստիարակը անհոգ կերպով մը կը մտնէ:

— Այս կողմէն երթանք:

Մինչդեռ մարդը նաւակը կառավարելով կը թիւփարէր, ինքը ձկնկալ լարը կ'արձրէր, ուշադրութիւն կեղծատրելով: Սակայն սրտանց կ'ուրախանար տեսնելով որ հետզհետէ գէպ 'ի ցամաք կը մօտենար նաւակը: Եւ երբ տեսաւ որ բաւական մօտեցեր էն ցամաքին, յանկարծ նակատը զարնելով.

— Ահա, կ'ըսէ, մարդուն սակի դրամ մը առջևը նետելով, այդ քեզի համար. բայց շուտ դիտ ցամաք հանէ. պէտք է որ շուտ մը պարոնին յանձնած գործողութեան մը համար տեղ մը գտնուիմ. քիչ կը մնար որ մոռնային: Հէյ, կտրիճ, երթանք շուտ: Ու մակոյկը նետի մը պէս թռաւ:

Փիչ ատենուան մէջ դաստիարակը ռաբը ցամաք կոխեց: Հոն մարդուն կը գուրցէ որ առանց իրեն ապասելու կրնար ուզած ատենը Դակոյ դառնալ. ինքը մասնաւոր գործողութիւններ ունէր, որոնց համար ճամբան կանգ առնուլ չէր կրնար:

Անտի շուտ մը մերձակայ քաղաքը կը վազէ, ուր մանրամասն կը պատմէ գատոււորաց, բոլոր եղածը:

Կայսրը շուտ մը իրն իւնցաւ, ու պէտք եղած հրամանները տուաւ: Որո՞նք մտքէն կրնայ անցնիլ՝ որ դաստիարակին բացակայութեան ժամանակը այն ամբարիշտը այնպէս անմտացաւ մինչև գալու պատժին ապասէ:

Բայց կատարեալ արշաւանքի մը պէտք եղաւ զինքը բռնելու համար. գիտէին որ կարող է ինքզինքը պաշտպանելու, ինչպէս ալ ըլլաւ:

Հարկ եղաւ որ Դակոյ կղզին պաշարեն: Սակայն պարոնին ծառայող աւազակները զինքը մասնեցին, բռնուեցաւ. և որ շարազոյն եղաւ, նոյն իսկ այն աւազակները ամբաստանութիւն չմնաց որ վրան չդնեն. ուսկից շատ բան գուրս ելաւ:

Եւ որպէս զի այս ահռելի հիւսուածքին ամէն բան բացայայտակի հասկըցուի, զուրցեմ որ այդ ապակեայ աշտարակ կտրծուած դիտարանը, միայն Պօղոս կայսեր դէմ ատեն լուծեան մը համար չիմուեցաւ, անկէ այն պիտի դառնացեալ սիրտ մը բոլոր մարդկուս թեան վրայ տարածեց:

Դժբաղդ նաւերը, սասանկ գրծող փարոսէ մը խարուելով՝ անանկ վտանգաւոր ծովու մը մէջ՝ որ քիչ նաւապետ կը ճանչնայ, կ'երթային կղզւոյն ժայռերու վրայ զարնուելով կտոր կտոր կ'ըլլային. պարոնը վտանգի և օգնութեան նշաններուն կը պատասխանէր և իր ելուզակներուն դուխը անցած, նաւակներով նաւուն վրայ կը յարձակէր. և նաւուն տիրելով՝ կ'աւարէր նաւատիրը կտորելով:

Այդ զգուելի գործողութիւնը երկայն ատենէ 'ի վեր գրեթէ ամէն օր կը շարունակէր: Իրեն բռնուած օրուան առջի գիշերը, այն ամբարիշտը նորէն անանկ աւազակութիւն մը կատարեւ էր: Իրեն զղելին համբարներուն մէջ, անհաշուելի հարստութիւն գտնուեցաւ:

Ստեփանէրգի Ունգէրն պարոնը Պետերբուրգ տարուեցաւ: Եւ որովհետեւ Ռուսաստան մահուան դատապարտութիւն գլխապարտութիւն չկար, Պօղոս կայսրը զինքը միանջն նաւոր բռնի աշխատութեանց (travaux forcés) դատապարտեց, որ Սիբերիայ ներսերը մտնաւ:

